

TABIATNI MUHOFAZA QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Komilova Sadoqat Surobjon qizi

Piskent tuman 1-son Politexnikumi

Lavozimi: O'qituvchi

Fan: Davlat va huquq asoslari

Tel; +99899-933-23-43

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada Tabiatni muhofaza qilish insoniyatning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib, uning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ahamiyati yuksakdir. Hozirgi kunda tabiiy resurslar va ekologik tizimlarning buzilishi butun dunyo bo'ylab global tahdidlar keltirib chiqarmoqda. Tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari bu muammoning hal qilinishi va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan huquqiy mexanizmlar va normativ hujjatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ilmiy ma'ruzada tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari, uning rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolar va yechimlar tahlil qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** Ekologik muhofaza, atrof-muhitni himoya, ekologik xavfsizlik*

1. Tabiatni Muhofaza Qilishning Milliy Huquqiy Asoslari

O'zbekiston Respublikasining tabiiy resurslarni asrash va atrof-muhitni himoya qilish sohasidagi milliy huquqiy asoslari muhim o'rin tutadi. Ular davlatning tabiiy boyliklarni boshqarish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va ijtimoiy-eko-sanoat muvozanatini saqlash maqsadida qabul qilgan qonunlar, qarorlar va boshqa huquqiy hujjatlardan iborat.

Tabiatni muhofaza qilish — bu tabiiy resurslar va ekologik muvozanatni saqlash, ularning tabiiy holatini buzmaslik yoki kamaytirmaslik uchun chora-tadbirlar ko'rish amaliyotidir. Bu jarayon yer yuzidagi barcha turdagi hayotning barqarorligini ta'minlash uchun juda muhimdir. Tabiatni muhofaza qilish quyidagi asosiy tamoyillar va faoliyatlarni o'z ichiga oladi:

Ekologik muvozanatni saqlash: Tabiiy resurslarni oqilona boshqarish va ularni suiiste'mol qilishdan saqlanish orqali hayotning barcha turlari uchun zarur bo'lgan ekologik tizimlarni muhofaza qilish.

Biologik xilma-xillikni saqlash: Endemik va yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan turlarni himoya qilish. Bu o'simlik va hayvon turlarining tabiiy yashash muhitlarini saqlashni ta'minlashni anglatadi.

Tabiiy resurslardan foydalanishning barqarorligi: Suv, o'rmon, yer va boshqa tabiiy boyliklarni barqaror tarzda foydalanish, ularni so'ndirishdan saqlanish.

Qurilish va sanoatni ekologik jihatdan xavfsiz qilish: Tabiatni ifloslantiradigan va zararlantiradigan sanoat faoliyatlarini kamaytirish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish.

O'rmonlar va qishloq xo'jaligi yerlarining himoyasi**: O'rmonlarni kesishning oldini olish, yerlar va o'simliklarni barqaror boshqarish, pestitsidlar va kimyoviy moddalardan foydalanishni minimallashtirish.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash: Iqlim o'zgarishining ta'sirlarini kamaytirish uchun issiqxona gazlarining chiqindilarini qisqartirish va barqaror ekologik tizimlarni rivojlantirish.

Tabiatni o'rgatish va jamiyatni xabardor qilish: Tabiatni himoya qilish bo'yicha ta'lim va targ'ibot ishlari olib borish, odamlarni ekologik ongni oshirishga undash.

Tabiatni muhofaza qilish nafaqat atrof-muhitni himoya qilish, balki kelajak avlodlar uchun sog'lom va barqaror hayot sharoitlarini yaratishning muhim bir yo'lidir. Har bir insonning faol ishtiroki va mas'uliyatli munosabati tabiiy boyliklarni saqlashda katta ahamiyatga ega.

1.1 O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining ekologik muhofaza qilishga doir moddalariga e'tibor qaratish zarur. 13-modda, "Inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklari" bo'limida tabiiy resurslarni tejash, ekologik barqarorlikni ta'minlash, atrof-muhitni saqlashga oid mas'uliyatlar

belgilangan. Ayniqsa, 50-modda ekologik xavfsizlikni ta'minlashni davlatning asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilaydi.

1.2 Tabiatni Muhofaza Qilish To'g'risidagi Qonun

1992 yilda qabul qilingan "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonun" O'zbekistonning ekologik siyosatini belgilovchi eng muhim hujjatlardan biridir. Ushbu qonunda tabiatni himoya qilishning asosiy tamoyillari, tabiiy resurslar va biologik xilma-xillikni saqlashning qonuniy asoslari, ekologik monitoring va zararli chiqindilarni kamaytirish bo'yicha normativlar ko'zda tutilgan.

1.3 Ekologik xavfsizlik to'g'risidagi Qonun

O'zbekistonning "Ekologik xavfsizlik to'g'risidagi qonuni" 2012 yilda qabul qilindi va tabiatni himoya qilishda muhim o'rin tutadi. Ushbu qonun ekologik xavfsizlikni ta'minlash, ekologik muammolarni hal qilish va ekologik ofatlarni kamaytirish bo'yicha normativlarni belgilaydi. Shuningdek, ekologik monitoring, atrof-muhitni tozalash va resurslarni barqaror boshqarish masalalariga doir huquqiy asoslarni tashkil etadi.

2. Xalqaro Huquqiy Asoslar va Konvensiyalar

Tabiatni muhofaza qilishning xalqaro huquqiy asoslari butun dunyo bo'ylab ekologik muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro huquqiy hujjatlar va konvensiyalar ekologik xavfsizlik, biologik xilma-xillikni saqlash va iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashishda davlatlarni birlashtiradi.

2.1 Biodiversitetni Saqlash To'g'risidagi Konvensiya

Biodiversitetni saqlash bo'yicha Konvensiya 1992 yilda Rio de Janeyroda qabul qilindi. Ushbu konvensiya biologik xilma-xillikni saqlash va tabiatni muhofaza qilish bo'yicha global hamkorlikni rag'batlantiradi. Konvensiya doirasida davlatlar tabiatni muhofaza qilish uchun milliy strategiyalar ishlab chiqishlari va ularni amalga oshirishlari kerak.

2.2 Parij Iqlim Shartnomasi

2015 yilda qabul qilingan Parij iqlim shartnomasi iqlim o'zgarishi va uning ekologik tizimlarga ta'sirini kamaytirishga qaratilgan. Ushbu shartnoma davlatlarga iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash

va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun ma'lum majburiyatlar yuklaydi.

2.3 BMT Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (SDGs)

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) ekologik barqarorlikni ta'minlash, tabiatni himoya qilish va resurslarni tejash bo'yicha global yondashuvlarni belgilaydi. Ushbu maqsadlar, jumladan, 13-maqsad "Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish" va 15-maqsad "Tuproq va biologik xilma-xillikni himoya qilish" tabiatni muhofaza qilishning xalqaro asoslarini mustahkamlashga qaratilgan.

3. Tabiatni Muhofaza Qilishning Huquqiy Muammolari

Tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan huquqiy asoslarda bir qator muammolar mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

3.1 Tabiiy Resurslarning O'zgarishi va Zararli Ta'sirlari

Tabiatni muhofaza qilishning amaliy muammolaridan biri, tabiiy resurslarning ortiqcha foydalanilishi va ekologik tizimlarning buzilishi bilan bog'liqdir. Ko'pgina davlatlarda tabiiy resurslarni noto'g'ri boshqarish va ularning haddan tashqari iste'mol qilinishi, tabiiy muhitning saqlanishiga tahdid solmoqda.

3.2 Ekologik Monitoringning Yetarli Darajada Bo'lmasligi

Ko'plab davlatlarda ekologik monitoring tizimi zaif. Bu esa atrof-muhit holatini baholash, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va zararli ta'sirlarni kamaytirish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni ko'rish imkoniyatlarini cheklaydi.

O'zbekistonda XX-asrda, ayniqsa, uning II-yarmida qishloq xo'jaligida monokultura tizimining qo'llanishi, [gerbitsid](#) va [pestitsidlarning](#) haddan tashqari ko'p ishlatilishi, mavjud [suv](#) zaxiralaridan noto'g'ri foydalanish oqibatida atrof-muhit holatida katta salbiy o'zgarishlar ro'y berdi. Orol dengizi deyarli quridi, uning atrofida cho'llashish kuchayib ketdi, yer osti suvlari sho'rligi darajasi oshdi. Inson salomatligi uchun zarur sharoit buzildi, [kamqonlik](#), [gepatit](#), [zotiljam](#) kabi kasalliklar ko'paydi. Paxta monokulturasida ta'sirida boshqa hududlarda ham inson hayoti uchun zarur bo'lgan ekologik vaziyat yomonlashdi. O'zbekiston

mustaqillikka erishgach, dastlabki kunlardan boshlab, tabiatni muhofaza qilishga, respublika hududini ekologik tanazzuldan muhofaza qilishga kirishdi. Tabiatni va uning komponentlarini muhofaza qilish to‘g‘risida bir qancha qonunlar qabul qilindi. Bular „Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida“ (1992-yil 9-dekabr), „Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida“ (1993-yil 6-may), „Yer osti boyliklari to‘g‘risida“ (1994-yil 23 sentabr; 2002-yil 12 dekabrda yangi tahrirdagi), „Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida“ (1996-yil 27-dekabr), „O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida“ va „Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida“ (1997-yil 26 dekabr), „Davlat kadastrlari to‘g‘risida“ (2000-yil 15 dekabr), „O‘rmon to‘g‘risida“ (1999-yil 15-aprel), „Chiqindilar to‘g‘risida“ (2000-yil 5-aprel)gi qonunlardir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50, 54, 55 va 100-moddalarida tabiatni muhofaza qilishga oid normalar bayon etilgan. Konstitutsiyaning 11-bobining 50-moddasida „Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga majburdirlar“, deb ko‘rsatilgan. 55-moddasida „Yer, yer osti boyliklari, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir. Ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidir“, deyilgan. Mamlakatimizda „Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi“ tashkil qilingan (1996-yil 26 aprelda Oliy Majlis tomonidan tasdiqlangan Nizom asosida faoliyat ko‘rsatadi). Qo‘mita quyidagi vazifalarni bajaradi: atrof muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan foydalanish va ularni qayta tiklash ustidan nazorat qilish; tabiatni muhofaza qilish faoliyatini tarmoklararo kompleks boshqarish; tabiatni muhofaza qilish hamda resurslarni tejash borasida yagona siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish; atrofmuhitning ekologik holati qulay bo‘lishini ta’minlash, ekologik vaziyatni boshqarish.

O‘zbekiston tabiatni muhofaza qilish sohasida bir qancha xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi va dasturlarda, jumladan, [BMTning](#) atrofmuhit bo‘yicha dasturi (YUNEP)da ishtirok etadi. YUNEP va ayrim rivojlangan mamlakatlar bilan hamkorlikda Biologik xilma-xillikni saqlashning milliy

strategiyasi va 10 dan ortiq milliy ekologik qonunlar ishlab chiqildi. 1993-yil mart oyida [Qozog‘istonning Qizilo‘rda](#) shahrida [O‘rta Osiyodagi](#) 5 davlatning Oliy darajadagi uchrashuvida Orol dengizi muammolari bo‘yicha Davlatlararo kengash va uning ijroiya qo‘mitasi hamda Orolni qutqarish xalqaro fondi tashkil etildi. Uning vazifasi Orol dengizi, uning sog‘lom ekologik sharoitini tiklash, mazkur regionni toza ichimlik suvi bilan ta‘minlash, hudud sanitariyagigiya muxitini yaxshilashdir.

4. Xulosa

Tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari zamonaviy dunyoda barqaror rivojlanishning ajralmas qismiga aylangan. Milliy va xalqaro huquqiy normativlar tabiatni asrash va ekologik xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan. Biroq, amaliy muammolar va zaif monitoring tizimlari ekologik muhofazani yanada samarali qilish uchun yangi huquqiy yechimlarni taqozo etadi. Tabiatni muhofaza qilishga doir huquqiy mexanizmlarni yanada mustahkamlash, davlatlararo hamkorlikni rivojlantirish va jamoatchilikning ekologik ta‘limini kuchaytirish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- Karimov I.A., O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka taxdid, barkarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari, T., 1997;
- Akramov 3. M., Rafikov A.A., Proshloye, nastoyasheye i budusheye Aralskogo morya, T., 1990;
- Nig‘matov A.N., O‘zbekiston Respublikasining ekologik huquqi, T., 2004;
- Rafikov A.A., Geoekologik muammolar, T., 1997;
- To‘xtayev L., Hamidov A., Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish, T., 1994;
- G‘ulomov P.N., Inson va tabiat, T., 1999.